

örökösnevezésnek vagy utóörökösnevezésnek minősítették. Az alapperbeli ítélet a végrendelet értelmezésével arra az eredményre jutott, hogy a végrendelet utóörökösödést rendel. Kiindulva abból a feltevésből, hogy az örökhagyó örököseinek előtte bekövetkezhető halálával nem gondolt a közte és az örökösök között levő nagy korkülönbségnél fogva és ez okból utóörökös rendelkezésként értelmezte a végrendeletet. A perújítás arra támaszkodott, hogy a végrendelet alkotása idején kolerajárvány dühöngött; úgy hogy korkülönbségre tekintet nélkül a járvány veszélyének mindenki ki volt téve és így az örökhagyó gondolatvilágától sem eshetett távol, hogy a kinevezett örököstársak valamelyikének ő előtte történő halálára számolva, az esetre helyettes örökös. rendelkezésének szüksége foroghatott fenn. A perújítás kérdésében kimondja, hogy „abban az esetben, ha a bírói döntés a végrendelet értelmezésén mulik, a perújító fél nem zárható el tények bizonyításától, amelyek alkalmasak arra, hogy azok alapján a végrendelet az örökhagyó valódi akaratának megfelelően másképp értelmeztesék.” A két ítélet egymással való szembesítése a következő, egymással megférő két tételt adja: az ügylet másképp leendő értelmezésének kérdése nem perújítási alap; az ügylet értelmezését az alapperbeli ítéleti értelmezéstől más értelmezési irányba terelő tény bizonyítása kellő alap a perújításra.

A Kuriának a perújítást megengedő határozatában — úgy látjuk — befolyáshoz jutott az az anyagi jogi szempont, hogy kétely esetén a „végrendelet a tulajdonnal való szabad rendelkezés elvéből kifolyóan akként magyarázandó, hogy az örökös rendelkezési joga mentől kevésbé korlátozottassék.” Ennek az anyagi jogi szempontnak az értelmezést bevezető ereje az alapperben kellett, hogy érvényesüljön; ha ez nem történt is volna meg — erre perújítás nem volt alapítható. A dogmatikailag járható (az értelmezést befolyásoló tények bizonyítását ajánló) perújítási kérelem kedvező elbírálását a dogmatikailag nem indokolható jogi correcturára való igyekezet is siettethette — de ezért se illesse az ítéletet szemrehányás. B. S.

Ügyletrontó érdekek.

I. A magánjognak krónikus jelensége, hogy a szigorú formák mögül új gondolatok törnek elő, a régen polgárjogot nyert szembetűnő érdekek mellett, addig a háttérben rejtőző új érdekek követelnek elismerést. Az új, még nem dogmatizált érdekek tényállása egy ideig merő „ténylegesség” az elismert érdekek előkelő „jogi” pozíciójával szemben.

Ez a helyzet az *ügyletkötés* formális tényével szemben védelemre szoruló érdekek fokozatos előnyomulásánál is. A már megkövesedett (eredeti és utólagos) *ügyletrontó* tények a kezdetleges és külsőleges szemlélet előtt valamennyien „jog mögöttiek” voltak. Az akarat és a cselekvőképesség hiányainak, az ügyleti szolgáltatások mérlegelésének dogmatikáját a praetor, az equity-jog, a bírói gyakorlat úttörése alapozta meg. A tévedés címén való megtámadás, a kizsákmányoló ügylet és a gazdasági lehetetlenülés a maguk idején gyökeres reformgondolatok módjára támadták meg az ügyleti formalizmus várát.

Az újabb jogfejlődés egynéhány jelensége arra mutat, hogy az ügyletrontó tények köre tágulóban van és új alakzatok is tűnnek fel.

II. 1. *Motivum*. A német munkajogi judikatúra a klasszikus magánjognak az ügyleti indítóokok szerepét háttérbe szorító felfogásával ellentétben, ismeri az ügyleti *motivummal* ellentétes védett érdekek ügyletrontó hatását.

A *szolgálati szerződés felmondása* a Reichsarbeitsgerichti gyakorlata szerint hatálytalan, ha *törvényellenes*, vagy a *jó erkölcsökbe ütköző* motivumból történik.

a) Törvénybe: a birodalmi alkotmányba ütköző *motivum* az ú. n. *koalícióellenesség*. Ha a felmondás *indoka* ellentétes az alkotmánynak az egyesülési szabadságot biztosító alaprendelkezésével, a felmondás hatálytalan.¹⁾ A *motivumnak* azonban olyannak kell lennie, amely egyenesen arra irányul, hogy a felmondással az ellenfelet valamely szervezetből való kilépésre, más szervezethez csatlakozásra kényszerítse, vagy egyáltalán saját szervezetéhez való viszonyát befolyásolja.²⁾

b) A jó erkölcsökbe ütközik a gyakorlat szerint a *tarifaellenes* *motivum*. Ha a munkaadó *csak* azért mond fel, mert a munkavállaló nem hajlandó a tarifaszerződés szerintinél kisebb bérért dolgozni, a felmondás szintén hatálytalan.³⁾ Az irodalom egy része ennek a tételnek a korlátját abban látja, hogy *nyomós gazdasági okokból* a munkaadó ilyenkor is felmondhat (így: *Jacobi, Klausner, Gusko*, ellenkezően: *Nipperdey, Mollitor*).

c) Hatálytalan a felmondás, ha pusztán *politikai* okból történik. Lényeges, hogy a célzat az ellenfél politikai maga-

¹⁾ *Hueck—Nipperdey*, II. kötet, 48. §. II. 2. c. és az ott idézettek.

²⁾ *Bensh*, 11, 75; 12, 172. — Nem ütközik pl. az alkotmányba a felmondás *sztrajk* esetén. (*Bensh* 10, 605).

³⁾ *Hueck—Nipperdey*, II. kötet, 9. §. IV. 2., 1., *Nipperdey*, *Juristische Wochenschrift*, 1932, 432. oldal. Az uralkodó felfogással ellentétes a Reichsarbeitsgericht 561—1930. számú, 1931. április 25-én kelt ítélete (*Juristische Wochenschrift* id. h.):

tartásának befolyásolására, „megrendszerelésére” irányuljon.⁴⁾

A szociális érdekek ilyen védelme nem közvetlenül a szerződés tartalmának törvényi módosítása vagy körülírása, hanem egyenesen a felmondási ügyletre ható szabályozás. A szerződésből eredő rendes felmondási jog elvileg érintetlenül marad, *csak a kárhoztatott célzatossággal motivált felmondás hatálytalan*. A gyakorlatban ez abban jut kifejezésre, hogy a felmondás címzettjének kell a kárhoztatott motívumra utaló tényeket bizonyítania; ezzel szemben a felmondóra, hárul annak kimutatása, hogy a felmondás *egyéb*, nem kárhoztatható motívumból történt.⁵⁾ Ez a magánjogi elhatározási autonómia erős megszorítását jelenti.

2. *Gazdasági nyomás*. A gazdasági viszonyok kényszere, akár általános, akár az egyesre szorító jelenség, nem ok az ügylet megtámadására. A magántulajdon és a rendelkezési szabadság elveiből következik, hogy a gazdasági tényezők csak motiválják, de nem uralják a jogügyleti kapcsolatokat. Sőt a szolgáltatások mértékét elsősorban a gazdasági élet kényszerűségei szabják meg. Az ügylet célja éppen az általánosan vagy konkrét erősebb gazdasági pozíció értékesítése.

Az individualisztikus magánjogi felfogásnak ezeket a tételeit eddig is bizonyos határok közé szorította a *kizsákmányoló szerződés* kategóriája és a *kényszer* fogalmának mesterséges kitágítása.

a) Tovább megy ezeknél a német Reichsarbeitsgerichtnek az a gyakorlata, amely a *gazdasági nyomás* hatása alatt létrejött ügyleteket bizonyos esetekben érvényteleneknek tekinti. Az érvénytelenség egyedüli további feltétele az, hogy a gazdasági kényszert a másik fél *felismerhette legyen*.⁶⁾ — Óvakodni kell mindazonáltal attól, hogy ennek a gyakorlatnak általános jelentőséget tulajdonítsunk. A munkajogi gyakorlatban felmerült esetekben ugyanis a német ipart behálózó *tarifaszerződések kizsákmányolásaival* állunk szemben. Ezeknek az eseteknek

⁴⁾ *Hübriht*, Das demokratische Verfassungsrecht des deutschen Reichs, 265. oldal; a Reichsarbeitsgericht 283—1930. sz. ítélete, Juristische Wochenschrift, 1932. 434. oldal).

⁵⁾ Lényegileg ez sikerült a munkaadónak a *Reichsarbeitsgericht* 561—1930. sz. ítéletével eldöntött esetben. A munkavállaló bizonyította, hogy a tarifaszerződés szerinti bért követelte és ezután történt a felmondás. A bíróság a felmondást mégsem mondta ki hatálytalanának, mert a munkaadó az adott körülmények között indokoltan érezhette a tarifabért önmagával szemben méltánytalanul magasnak, — ez a motívum pedig magában véve nem erkölcstelen és a felmondás indokálul egymagában elfogadható. (Juristische Wochenschrift id. h.)

⁶⁾ Így döntött a Reichsarbeitsgericht 456—1930., 606—1930., 629—1930., 649—1930., 345—1930., 557—1930. sz., a Juristische Wochenschrift 1932. évi 432. oldalán hivatkozott esetekben és az 1930. évi 2728. oldalon közölt esetben.

a legnagyobb részében olyan ügyleteket hatálytalanított a bíróság, amelyekben a munkavállaló a munka teljesítése után lemondott a tarifa szerinti bér egy részéről. Ilyen megállapodás előzetesen, mint a tarifarendelet „létszakilag kógens”⁷⁾ rendelkezésébe ütköző, hatálytalan lett volna. A kógens jelleg a munka elvégzésével megszűnt; — ha azonban in concreto még fennáll az a gazdasági kényszerhelyzet, amelynek absztrakt valószínűsége a kógens szabály sugalló gondolata volt, akkor a törvényhozói rendelkezés hiányát a bírói értékelés pótolja.

b) Egyébként is a gazdasági kényszer — a kizsákmányoló ügylet feltételeinek hiányában — a jogfejlődés mai állása szerint önmagában csak olyan területeken ügyletrontó tényező, ahol a nyomás kompulzivitása létérdekeket érintő fokot ér el. A gazdasági kényszer ügyletrontó hatása a *szociális* jogalkotás fegyvere. Nem alkalmazható tehát a gazdasági kényszernek azokra a *relatív* eseteire, amelyekben a „kényszerített”-nek az ügyletkötés és valamely különleges — nem létfenntartási — gazdasági célkitűzésének meghiúsulása között kell választania.

Ilyen esetek fordulnak elő pl. *Budapest székesfőváros építési közgazgatási gyakorlatában*. Az építési engedélyek megadásánál szokás az útszabályozástól még nem érintett területeken az engedély megadását attól tenni függővé, hogy az építeni kívánó telektulajdonos a tervezett utca vonalába eső telekrészt: az ú. n. *terjedéket* a fővárosnak átengedi. A gyakorlat szerint ilyenkor a főváros a terjedék fele részéért teljes kártalanítást ad, a másik felerész átengedése azonban — hivatkozással az útszabályozás révén a tulajdonosnak jutó „homlokzati előnyökre” — ingyenesen történik.

A Kuria P. V. 1046/1930. számú ítéletével eldöntött legújabb esetben a tulajdonos *kényszer címén* azon az alapon kérte a terjedék-átengedő ügylet érvénytelenségét megállapítani, hogy a telket *építkezés céljából* vásárolta meg és az építési engedély megtagadása esetén ezt a szándékát nem tudta volna megvalósítani; ez pedig súlyos károsodásával járt volna. A Kuria az ügylet érvénytelenségét *nem* állapította meg.⁸⁾

3. *Tőkehiány*. Ügyletrontó érdek kivételesen a *tőkehiány* is. A Kuria P. VII. 8159/1930. számú ítéletével hatálytalanította a rokkantegyesület alapszabályaiban foglalt választott-

⁷⁾ B. S. kifejezése (Polgári Jog, 1932. januári szám, 24. oldal).

⁸⁾ Más a helyzet, ha a tényállás a *kényszer* szorosán vett megtámadási okát kimeríti; pl., ha a gazdasági nyomás *jogellenes* kihasználása történik. Ez az eset a fenti körben előállhat, ha a hatóság az építési engedélyt *köteles lett volna* megadni, amint ez véglegesen már szabályozott területeknél így is van. Ilyenkor az engedély megtagadásának kilátásba helyezése a Kuria szerint (P. V. 3801—1912. MD. VII. 185.) az ügyletet kényszer címén megtámadhatóvá teszi. Hogy a pusztán gazdasági kényszer nem releváns, az az eddigi gyakorlatban is kétségtelen volt (MD. XX. 58.; J. H. I. 487., 731., 774., II. IV. 178., 793.).

bírói kikötést, mert a választott-bíróági eljárást az alapszabály szerint orvosai vizsgálatnak kellett megelőznie; ennek költségét pedig a szegénysorsú rokkant nem tudta volna előlegezni. — Az eset pontosan a bevett ügylet-érvénytelenségi kategóriák egyikébe sem sorozható, valóban *innominát* érvénytelenségi okot tüntet fel.

Itt a választott-bírói kikötéshez mellékszolgáltatásként csatlakozó előlegezési kötelesség ró a félre viszonylag nehezen elviselhető terhet; ezen az alapon tekinti a Kuria az ügyletet érvénytelennek.

Ezzel a *szubjektív lehetetlenség* (MTK. jav. 969. §. 2. mondata) érvénytelenségi kategóriájának kiterjesztésével

a) eltekint a *teljesítőképeségért való garancia* szabályától (MTK. jav. 1136. §. 2. bek. 1. mondata);⁹⁾

b) a részleges lehetetlenülés fogalmát kiterjeszti az *előkészítő szolgáltatás* lehetetlenségére;

c) a részleges érvénytelenség kihatását az egész ügyleti nyilatkozatra annak vizsgálata nélkül megállapítja, hogy a felek a nyilatkozatot megtették volna-e az érvénytelen rész nélkül is? (MTK. jav. 1020. §. 1. bekezdés).

4. *Error iuris*: Itt-ott felbukkan a *jogban való tévedés* relevanciájának elismerése is az ügyletrontó érdekvédelem eszközeként.

a) Egy északamerikai esetben a *közhivatalnok* kezéhez teljesített fizetést visszaitélte a bíróság, mert a fizetés alapjául szolgáló ügyletet a visszakövetelő fél jogi tévedés hatása alatt kötötte. Az indokolás szerint a közhivatalnoknak az a mulasztása, hogy a felet tévedésére nem figyelmeztette, utóbbit az ügylet megtámadására jogosítja fel.¹⁰⁾ Ugyanez áll az amerikai jogban magánosok között is, ha a tévedést az ellenfél *csalással* idézte elő.¹¹⁾

b) A Kuria PI. 4584/1929. számú ítéletével eldöntött esetben az örökgyógyó nevében 2 hold, felesége nevében ugyancsak 2 hold föld állott. A végrendeletben az örökgyógyó vagyona *felét* hagyta feleségére. A Kuria ezt úgy értelmezte, hogy az örökgyógyó csupán a már végbement közszerzeményi megosztást kívánta végrendeletével megerősíteni és a feleséget „örökrészére” nézve kielégítettnek tekintette a már nevében álló 2 hold földdel. A döntés mögött nyilván az a megfontolás áll, hogy az örök-

⁹⁾ A Kuria tehát itt eltért a „tökebőségi vélelem”-től (*Beck Salamon* kifejezése).

¹⁰⁾ Harvard Law Review, 1931. december. — Az uralkodó gyakorlat szerint ez a szabály nem áll a *pénzügyi* tisztviselők kezéhez történő fizetésekre. Régi gyakorlat egyébként, hogy a *közalapokból* teljesített fizetések is visszakövetelhetők jogi tévedés címén.

¹¹⁾ *Hansford v. Freeman, Montgomery & Co. v. Atlantic Lumber Co., Haviland v. Willets* esetek; id. u. ott.

hagyó tévedésben volt rendelkezésének jogi jelentősége tekintetében: nem tudta, hogy a végrendelet a *formai* hagyatékot éri.

c) A német Reichsarbeitsgericht 374/1929. számú ítélete¹²⁾ szerint a munkavállaló oly ügylete, amellyel a tarifaszerűnél alacsonyabb bért köt ki magának, hatálytalan, ha a munkavállaló *nem volt tarifaszerű jogainak tudatában*.

d) A fent¹³⁾ említett *terjedékátengedési* esetben az ingatlan tulajdonosa megtámadási okul érvényesítette azt is, hogy a főváros illetékes tisztviselőjének kijelentése folytán abban a téves hitben volt, hogy a terjedék átengedésére őt törvény kötelezi. A bíróságnak ebben az esetben nem volt alkalmja a jogi tévedés kérdésében állást foglalni, mert a megtevesztést a telektulajdonos semmivel sem bizonyította. — A *hatóság* vagy a *hiteles hely* által okozott jogi tévedés kérdésében bírói gyakorlatunk általában ingadozó.¹⁴⁾

5. *Ügyleti akarat*. A Kuria P. III. 8048/1930. számú ítéletében *formahiány okából* érvénytelennek mondta ki az ingatlanajándékozást, mert a felek akarata kimutathatóan *kikötmény* létesítésére irányult; ehelyett azonban az írásba foglalt szerződés az ajándékozó részére életfogytiglani *haszonélvezetet* biztosított. Az ítélet a formahiányt abban látja, hogy az ingatlan ellenértéke: az ellátásból, gondozásból stb. álló kikötmény nincsen írásba foglalva (hanem csak az ennek biztosítására szolgáló haszonélvezet), s így az ügylet nem felel meg a 27. J. E. D. kellékeinek.

Minthogy itt a tényállás sem a formahiány,¹⁵⁾ sem a szimuláció¹⁶⁾ érvénytelenségi kategóriáiban maradék nélkül fel nem

¹²⁾ Bensch. VIII. 238.

¹³⁾ 2. b) alatt.

¹⁴⁾ L. pl. J; H. II. 756., IV. 269., Mjogi Dtár XI. 107., XV. 22., IV. 37.

¹⁵⁾ a) Kérdéses, hogy a kikötmény tekinthető-e a formalizáció szempontjából az ügylet *lényeges* kellékének s ekként annak írásba foglalása szükséges-e a 27. J. E. D. értelmében az ügylet érvényességéhez? — b) Ha igen, további kérdés: a negotum mixtum visszterhes részének érvénytelensége kihat-e az *egész* ügyletre? (M. TK. jav. 1020. §.) — c) Ha az írásba foglalt haszonélvezeti kikötést a kikötmény *biztosítására* szolgáló rendelkezésnek tekintjük, ezzel a felek kikötmény létesítésére irányuló akaratának az *értelmező szóbeli megállapodás* (MTK. jav. 966. §. 2. bek.) hatályát tulajdonítjuk. Ennek azonban nem *érvénytelenség*, hanem az ügylet *megfelelő értelmezése* a következménye.

¹⁶⁾ a) Arra utaló körülményekből, hogy a haszonélvezet kikötése a valódi ellenérték: a kikötmény palástolása céljából történt, az ítélet *nem* szól. — b) Ha ez meg is volna állapítható, abban az esetben ismét nem az ügylet érvénytelensége, hanem a *palástolt ügylet* hatályba lépése volna az eredmény. — c) Ha a felek palástolt akarata nem ügyleterejű s így nem léphet a palástoló haszonélvezeti kikötés helyébe, még mindig kétséges az érvénytelenség kihatása az egész ügyletre.

oldható, — úgy látszik, hogy ebben az esetben az ügyleti *akarat* különleges ügyletrontó hatásával állunk szemben, amelyet a Kúria a formahiány konstrukciójával fejezett ki.

III.

Ezekből a példákból a jognak az *ügyleti önkény korlátozására* irányuló tendenciája csendül ki, a dogmatikai kereteken túl is. A legújabb jogfejlődésnek ekként kiragadott esetei nem illeszkednek pontosan a hagyományos forgalomkörökbe és így némi képzelőtehetséggel nem volna nehéz az ügyletrontó érdekeknek ebből a harci frontjából ezeknek az érdekeknek *általános tényállását* megszerkeszteni.

Afféle általános sugalló elv, mint pl.: „a jog nem nyújt védelmet az ügyleti alakba burkolt önkénynek sem” — a fenti eseteket egy centrális gondolat közvetlen uralma alá helyezné, tekintet nélkül a mai dogmatika aprólékos ügyletvénytelenségi szabályaira. Frázisszerűen lehetséges volna az antiszociális motívum, a gazdasági nyomás kihasználásával kötött, vagy a tőkehiánnyal nem számoló ügyleteket, mint a *gazdaságilag gyengébb*, a jogi tévedésen alapuló és a valóságos ügyleti akaratnak meg nem felelő tartalmú ügyleteket pedig mint az *értelmileg gyengébb* féllel szemben megnyilvánuló önkény eszközeit feltüntetni és általános szabály alá vonni.

Hogy ilyen általános elv soha sem lehet mai értelemben vett jogszabályá, annak oka a jog *biztonsági követelménye*. Az ilyen sugallat csak *előrajzolhatja* a jövő jogának kontúrjait, — a *kirajolás* már konkretizáló részletszabályokkal történik.¹⁷⁾

Dr. Fürst László.

Joggal való visszaélés. A Kuria P. V. 7611/1930. szám alatt 1931. december hó 11-én végrehajtás megszüntetési perben hozott ítéletének tényállása a következő: A perbeli felperes alperes ügyvéd ügyfele javára 200 pengő perköltségben marasztaltatott, azonban ugyanebben a perben az alperes ügyvéd ügyfelét felperessel szemben 50 darab kerékpár illetve 4130 pengő egyenértéke és 400 pengő elsőbírói költségben marasztalták. Alperes ügyvéd a Ppé. 18. §-a alapján saját nevében végrehajtást kért felperes ellen az ügyfele javára megítélt 200 pengő

¹⁷⁾ Ez felel meg a jogi mai *pragmatikus* felfogásának is, amely — középhelyen állva a fogalomrágcsáló Begriffsjurisprudenz és a mindenáron felszabadító Interessenjurisprudenz túlzásai között — a jog feladatának azt tekinti, hogy a normatív követelményeket a társadalmi szükségességgel összhangba hozza. „Der Gesetzgeber ist nicht der Nachlassverwalter verklungener Rechtsideen und abgestorbener Rechtsüberzeugungen, aber auch nicht Bannerträger eines Fortschritts, der zwangsläufig die Menschheit mit Ordnung und Freiheit beglückt.” (Glunger, Leipziger Zeitschrift, 1932. január 15.).